

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ТВОРЧОСТІ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА КУЛЬТУРУ САМОВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті обґрунтовано актуальність, сучасний підхід до формування культури самовираження як особистісного феномену, показник їхнього особистісного та професійного зростання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Уточнено зміст, структуру понять «самовираження», «індивідуальна культура», «культура самовираження», «самоорганізована діяльність» тощо; визначено критерії та показники сформованості культури самовираження у художньо-творчій діяльності студентів, розроблено типологію.

Зокрема, базуючись на даних фахівців та авторського теоретико-експериментального дослідження, висвітлено основні аспекти діагностики сформованості культури самовираження студентської молоді; запропоновано організаційно-педагогічні умови оптимізації процесу формування культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: «самовираження», «творчість», «індивідуальна культура», «культура самовираження», «самоорганізована діяльність», критерії та показники досліджуваного явища, типологія сформованості культури самовираження, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти.

FEATURES OF PREPARING FOR FUTURE CURRICULUM VETERINARY EDUCATION INSTITUTIONS TO CONTENTS BY ORIENTATION ON THE CULTURE OF SELF-EMPLOYMENT OF EDUCATIONAL PROFESSIONAL SUBJECTS

Features of preparation of future educators of pre-school establishments to the creative work with an orientation of culture of self-expression of the subjects in the educational process. The article substantiates the urgency, the modern approach to the formation of the culture of self-expression as a personal phenomenon, the indicator of their personal and professional growth of future educators of pre-school establishments. The content, the structure of the concepts of "self expression", "individual culture", "culture of self-expression", "self-organized activity" and other is specified; criteria and indicators of the formation of the culture of self-expression in the artistic and creative activity of students are determined, typology is also developed.

In particular, based on data of specialists and author's theoretical and experimental research, the main aspects of the diagnostics of the formation of the culture of expression of student youth are highlighted. The organizational-pedagogical conditions of optimization of the process of forming the culture of self-expression of future specialists in pre-school education are proposed.

Key words: "self-expression", "creativity", "individual culture", "culture of self-expression", "self-organized activity", criteria and indicators of the phenomenon under study, typology of the formation of a culture of expression, future educators of pre-school education establishments.

В основних документах – Законі України «Про освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки наголошується на орієнтуванні, гуманістичному осмисленні та практичному використанні внутрішнього потенціалу зростаючої особистості, побудові у неї цілісного, адекватного, реалістичного образу світу, вияву індивідуальності, активізації творчості. На зміну навчально-дисциплінарній моделі освіти має прийти нова – студентоцентрована, особистісно-орієнтована, спрямована на розвиток унікальності, своєрідності, формування культури самовираження нового покоління.

За висновками фахівців, різні форми культури самовираження базуються на індустріях культури та творчості. Вони найбільш стрімко розвиваються на сьогодні у світі, оскільки спираються на природний потенціал особистості – унікальний і відтворювальний ресурс, що, в свою чергу, загалом визначає прогрес суспільства.

Акцентуємо увагу на юридичному, міжнародному договорі – Конвенції ЮНЕСКО 2005 року про охорону та заохочення різноманітних форм культурного самовираження, ціллю якого є надання можливості громадянам створювати, виробляти, розповсюджувати, використовувати широкий спектр товарів культури, послуг і заходів, включаючи свої власні. Зазначена конвенція забезпечує механізми, що схвалюють і сприяють динамічному розвитку культури і творчості. «Творчість» у цьому документі визначається як здатність людини за допомогою уяви та інноватики знаходити нові нестандартні рішення, продукувати прогресивні ідеї.

З огляду на вищевизначене, інтенсивний розвиток вищої педагогічної освіти України, складність завдань, що постають перед освітянами, які відповідальні за якісну підготовку майбутніх педагогів, зокрема вихователів ЗДО, особливої уваги вимагає процес їхнього особистісного становлення, створення сприятливих умов для реалізації ними свого творчого потенціалу. Оскільки, як зазначають науковці (К. Абульханова-Славская [1], І. Бех [2], Є. Зінченко, О. Кононко [5], Е. Омельченко [9], І. Шкуратова, А. Яфальян та інші), без вияву молодою людиною себе в повній мірі, вибору нею способів і засобів вираження власного «Я» взагалі неможливо говорити саме про особистісне зростання. Особистість реалізує своє «Я» як суб'єкт культури, об'єктивує свої здібності й можливості у процесі творчості, а творчість, як відомо, завжди пов'язана з бажанням людини виявити себе. Зовнішні прояви поведінки та діяльності дають змогу зрозуміти думку, почуття, наміри, здатність особистості та засвідчують її творчий потенціал.

Слушними є слова В. Кременя, який підкреслює, що сучасне суспільство вимагає все глибшого особистісного розвитку майбутнього фахівця-педагога. Для того, щоб залишатись ефективною у багатоманітному полі спілкування і впливів, особистість має бути самодостатньою [7, с. 16].

Сьогодні, розкриваючи механізми оновлення освітнього процесу, І. Бех наголошує на нагальній необхідності ціннісно збагатити природну захопленість суб'єкта різноманітними аспектами життя, коли особистість сама покладає себе як граничний сенс і міру, виховувати особистість як суб'єкт діяльності, яка розуміється й здійснюється як форма провиненої культури. За словами автора, лише в ній матеріалізуються вищі духовні цінності [2, с. 8-9].

Початковою ланкою освіти є дошкільна, що покликана першою реагувати на виклики сучасності. Отож, проблема підготовки майбутніх вихователів закладів

дошкільної освіти до творчості з орієнтацією на культуру самовираження суб'єктів освітнього процесу є на часі, оскільки, коли йдеться про вихователів, важливо не просто спонтанне і довільне самовираження, а таке, яке можна продемонструвати в професійній діяльності як модель, взірець для наслідування. Саме в цьому випадку виникає питання щодо особливостей, властивостей, показників такого самовираження, яке поступово формується у процесі та за результатами самоорганізованої діяльності.

Таким чином, щоб розвинутися як особистостям, студентам потрібно докласти самостійних зусиль для власного зростання, розвитку «самості», реалізації сутнісних сил, плекання механізмів саморозвитку, здатності набувати дедалі більшої визначеності, задовольняти свої основні індивідуальні та соціальні потреби.

На сьогодні накопичився чималий доробок наукових праць, присвячених означеній проблемі, а саме:

- розроблено теоретико-методологічні засади організації освітнього процесу у вищій школі (В. Андрущенко, І. Бех, О. Киричук, В. Кремень, І. Зязюн, В. Луговий, О. Сухомлинська та інші);

- висвітлено питання професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО у закладах вищої освіти (Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Гузій, І. Дичківська, Л. Зданевич, І. Княжева, І. Луценко, Н. Лисенко, О. Листопад, О. Олійник, Ю. Косенко, Н. Маковецька, С. Нечай, Т. Поніманська, І. Рогальська-Яблонська, Т. Танько та інші);

- розкрито сутність феномену «культура» (М. Бердяєв, М. Вебер, М. Каган, С. Кримський, О. Лосєв, В. Шинкарук, А. Яценко);

- висвітлено психолого-педагогічні аспекти поняття «культура самовираження», «індивідуальна культура», «дослідницька культура», «педагогічна культура» (К. Абульханова-Славська, Є. Зінченко, О. Кононко, О. Омельченко, І. Шкуратова, А. Яфальян);

- з'ясовано естетико-педагогічні аспекти художньої культури, поліфункціональність мистецтва (О. Берегова, І. Зязюн, А. Козир, Л. Левчук, О. Комаровська, Г. Локарева, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Сотська, Г. Шевченко та інші).

Окрім зазначеного, концептуальними засадами розгорнутого нами дослідження також слугували:

- положення психолого-педагогічної науки про особистість як систему, що розвивається (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, В. Петровський, С. Рубінштейн);

- ідея про суб'єктність як форму самодетермінації особистості (Б. Ананьєв, В. Слободчиков, В. Татенко);

- теза про рефлексивні риси самосвідомості як ядро особистості (І. Кон, А. Силвестру, В. Столін);

- положення про творчість як показник особистісного зростання (Г. Балл, В. Моляко, В. Рибалко, С. Сисоєва).

Як бачимо, у сучасних реаліях ще більше поглиблюється потреба дослідження механізмів, виявлення чинників і знаходження дієвих засобів, форм та методів формування культури самовираження студентської молоді, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, які будуть опікуватися розвитком зростаючої особистості, забезпечувати сприятливі умови для реалізації

дитиною-дошкільником свого природного потенціалу у художньо-творчій діяльності.

Мета статті – розкрити деякі особливості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до творчості з орієнтацією на культуру самовираження суб'єктів освітнього процесу.

Проблема самовираження особистості, реалізації творчого потенціалу, як ніколи раніше привертає увагу науковців у галузі філософії, соціології, культурології, мистецтвознавства, психології та педагогіки. На думку фахівців, цьому прияє низка чинників, а саме – пріоритет гуманістичної ідеології в дослідженнях уявлення про особистість як суб'єкта власного розвитку та самореалізації в різних сферах життєдіяльності, в тому числі і культури. Відповідно підкреслюється значущість особистої ініціативи, активності, засвоєння культурних цінностей тощо.

Загалом у довідкових джерелах феномен «вираження» тлумачиться як прояв внутрішнього у зовнішньому, суті – у явищі, суб'єктивного – в об'єктивному. Також праці з філософії дозволяють розкрити сутність поняття «самовираження», а саме: внутрішні прояви людини, тобто, акцентується увага на основній особливості – її суб'єктивності. Простежуючи розвиток особистості через розвиток «Я», С. Франк зазначає, що своєрідність людини полягає саме у подоланні та перетворенні своєї природи. Так мислитель підводить до розуміння «виразності» як «самовідкриття буття» і «співтворчості». Таким чином автор дає визначення творчості як самовираження, оскільки «...людина є створіння самоздоланне, самоперетворювальне» [13].

У психології та педагогіці розглядаються проблеми самореалізації та самовираження в контексті самоздійснення вільної особистості, надання їй можливостей реалізувати себе переважно у творчій діяльності. Як зазначають К. Абульханова-Славська, Є. Зінченко та інші, існує пряма залежність життя особистості від самовираження та від способу, який вона для себе обирає. Самореалізація, повноцінне розкриття свого творчого потенціалу виступає метою та запорукою успішного буття людини у світі. Особливо значущою є сформованість культури самовираження для педагогів, зокрема майбутніх, оскільки саме вони транслюватимуть підростаючому поколінню взірці творчості, самовираження, саме від них зростаюча особистість сприйматиме можливі та прийнятні моделі презентації свого природного потенціалу [1].

З метою розгляду означеної проблеми звернемось до визначення феномену «культура самовираження», яке тлумачиться у наукових джерелах так:

- відображення особистістю назовні своїх почуттів, переконань, установок;
- прояв внутрішнього у зовнішньому, суті – у явищі, суб'єктивного в об'єктивному;
- будь-яка поведінка, яка здійснюється для чистого задоволення індивіда має зв'язок із потребами особистості в суспільному визнанні, самоствердженні, саморозкритті та самореалізації.

Відповідно до логіки дослідження необхідно більш детально зупинитися на питанні «індивідуальна культура», яке у психолого-педагогічній літературі розкривається у різних аспектах. Зокрема, у працях Е. Гусинського знаходимо такі ключові визначення поняття «індивідуальна культура», а саме:

- характер, звичаї, звички;
- свідомість і самосвідомість;

- знання, уміння, навички;
- інтелект та почуття людини.

Погоджуємося з наведеним О. Омельченко акцентом, що цей вид культури – індивідуальний, характеризується гармонією зовнішніх проявів особистості (самопрезентації) та особливостями внутрішньої сутності. Отож, феномен «індивідуальна культура» є складним, багатограним утворенням, яке у своїй структурі об'єднує велику кількість компонентів [9].

Таким чином, на основі аналізу досліджень праць фахівців можна зазначити, що основоположним елементом індивідуальної культури виступає культура самовираження, яка проявляється у самоорганізованій діяльності майбутнього педагога, а її основними характеристиками можна виділити [1; 2; 4; 5; 9; 12]:

- незалежні від зовнішніх впливів дії суб'єкта самовираження;
- здатність самостійно організовувати, виконувати, контролювати, регулювати та коректувати свою поведінку, презентувати індивідуальні особливості, прагнення, переваги, які не суперечать нормам культури.

Для виконання самоорганізованої діяльності студент, який отримує педагогічну освіту, повинен бути готовим до неї, тобто, мова йдеться про налаштованість до самоорганізації. Готовність до самоорганізації можна визначити як інтегральну якість особистості, що проявляється в потребі, здатності та рішучості здійснювати упорядковану свідому діяльність щодо організації та управління самим собою [9, с. 8-9]. Для того, щоб готовність була сформована, в освітньому процесі закладу вищої освіти необхідно розвивати такі здібності майбутніх вихователів ЗДО як:

- по-перше – організовувати і виконувати діяльність, необхідну для самовираження у професії;
- по-друге – здійснювати корекцію педагогічної діяльності, враховуючи проміжні результати з метою підвищення ефективності педагогічної діяльності;
- по-третє – удосконалювати процеси педагогічної діяльності.

Культура самовираження майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти має прояви у наступному [4, с. 15-16]:

- особливостях (відмінні від інших людей властивості);
- способах (систематизовані сукупності дій, спрямовані на досягнення мети);
- результатах (проміжних і (проміжних та кінцевих продуктах)) самоорганізованої діяльності.

Джерелом культури самовираження, за висновками О. Кононко, О. Омельченко, у першу чергу, є пізнавальна діяльність і творчість. Дослідницька культура – інтегральна особистісно-професійна якість, яка має прояв в умінні студента самостійно орієнтуватися у потоці плінної інформації, аналізувати, синтезувати, систематизувати, узагальнювати дані, тобто проводити дослідно-експериментальну роботу.

Сутність феномену «дослідницька культура» характеризується взаємозв'язком мислення, ціннісних орієнтацій, рефлексії, спілкування та поведінки студента у процесі проведення ним дослідницько-експериментальної діяльності. Автор зазначає, що з дослідницькою культурою напряду пов'язана педагогічна культура як сукупність високого рівня розвитку, а компонент педагогічної діяльності – педагогічне мислення та педагогічна спрямованість [4; 5; 9].

Відповідно до логіки експериментально-дослідницької діяльності, розробляючи критерії оцінки міри сформованості у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти культури самовираження, ми орієнтувалися на основні вектори педагогічної діяльності, а саме:

- 1) діловий;
- 2) аксіологічний;
- 3) комунікативний;
- 4) перетворювальний.

У визначенні критеріїв і показників досліджуваного явища ми брали також до уваги розуміння культури самовираження як особистісного феномену.

Отже, зорієнтованість на обидва вказаних вектори уможливила використання в якості критеріїв властивостей особистості, зумовлених соціальним досвідом студентів. До них віднесено: *організованість, зацікавленість, комунікативну толерантність, креативність.*

Досліджуючи міру сформованості у культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, ми орієнтувалися на визначенні критеріїв і показників, брали до уваги когнітивний компонент (знання), емоційно-ціннісний (ставлення) та поведінковий компоненти (прояви, способи дій), а також враховували модальність і стійкість вказаних проявів.

Перший критерій – організованість, показниками якого можна виділити наступне:

- доцільно розподіляти та використовувати робочий і вільний час;
- бути самостійними, цілеспрямованими, діяти конструктивно;
- володіти здатністю здійснювати вибір, приймати відповідальні рішення;
- вміти планувати, регулювати самовираження та контролювати свою поведінку;
- бути наполегливим у досягненні мети;
- володіти здатністю прогнозувати результати та наслідки своїх дій, коректувати їх;
- мати високу продуктивність діяльності;
- виявляти адекватну самооцінку.

Другий критерій – зацікавленість, показниками якого є:

- уміння визначати пріоритети, надавати переваги;
- висока мотивація досягнення;
- орієнтація на духовно-моральні цінності, високі стандарти якості;
- довіра власним можливостям;
- швидке включення у роботу;
- зосередження на предметі інтересу, інтенсивне добровільне заглиблення у діяльність;
- натхненні дії (емоційне піднесення, творче хвилювання), задоволення від творчого процесу.

Третій критерій – комунікативна толерантність, показниками якого можна визначити:

- довірливе, щире, доброзичливе ставлення до інших;
- уміння налагоджувати ділові та особистісні контакти, конструктивно спілкуватися, працювати у команді;
- здатність домовлятися, узгоджувати позиції, домовлятися, обґрунтувати власну точку зору;

- визначення переваг, досягнень друзів, колег, їхніх чеснот, здатність радіти їхнім успіхам;

- відсутність заздрощів, спроб самовиразитися через приниження гідності партнера;

- розв'язання конфліктів у мирний спосіб;

- тактовність, ввічливість, шанобливість.

Показниками *креативності* – *четвертого критерію* – є:

- здатність відходити від шаблону, зразка, стандарту;

- інтерес до невідомого, складного, ризикованого;

- продукування оригінальних ідей, нестандартних рішень;

- вияв творчої ініціативи, вигадки, фантазії;

- уміння по-новому бачити знайомий матеріал, віднаходити свої способи розв'язання проблем;

- прагнення творчого самовираження у процесі та продуктах професійної діяльності.

У відповідності з пріоритетними векторами педагогічної діяльності та науковим підходом до культури самовизначення як до особистісного феномену, нами під час дослідження виділено рівні сформованості феномену, а саме:

1. духовно орієнтований;

2. особистісний;

3. базовий;

4. деструктивний.

Представники кожного рівня вирізняються типом ставлення до життя, власного «Я», професійної діяльності, мірою збалансованості знань, ставлення й поведінки. силою, модальністю та стійкістю проявів організованості, зацікавленості, комунікативної толерантності та креативності.

Спираючись на наукові праці в галузі педагогіки та психології, ми припускаємо, що оптимізації культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти сприятиме забезпечення в освітньому процесі вишу таких організаційно-педагогічних умов [1; 2; 5; 6; 8; 10]:

- зміни концептуального обґрунтування дисциплін гуманітарного та художньо-естетичного циклів у системі вищої освіти з репродуктивно-продуктивної на творчу, ціннісно-смыслову, духовну;

- включення до змісту освіти у природних, соціальних, загальнокультурних, національних, духовних чинників, визначальних для створення «співтворчого середовища», сприятливого для культури самовираження майбутнього вихователя ЗДО;

- конструювання змісту художньої освіти на інтегративній основі, яка надасть імпульсу процесу формуванню культури самовираження майбутнього педагога;

- баланс в освітньому процесі двох різноспрямованих векторів: з одного боку, розвитку у студентів прагнення до самовираження, самореалізації, самоствердження, саморозвитку, усвідомлення себе суб'єктом освітнього процесу, індивідуальністю; з іншого – розвиток потреби та здатності до взаємодії, співпраці, культурного діалогу.

Важливою складовою оновлення змісту підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти є формування культури самовираження у художньо-творчій діяльності як особистісного феномену. Аналіз наукових досліджень у галузі

філософії мистецтвознавства, психології та педагогіки дає можливість зазначити, що культура самовираження майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти має прояв у самоорганізованій діяльності:

- цілепокладанні;
- мотивації;
- способах дій;
- проміжних і кінцевих продуктах.

Означена наукова категорія визначається системою пріоритетних життєвих і професійних цінностей студентської молоді. Критеріями оцінки міри сформованості у майбутніх вихователів ЗДО культури самовираження з огляду на основні вектори педагогічної діяльності, а саме: діловий, аксіологічний, комунікативний, перетворювальний – та розуміння його особистісного феномену визначено організованість, зацікавленість, комунікативну толерантність, креативність.

Отже, зорієнтованість на обидва вказаних вектори уможливила використання в якості критеріїв властивостей особистості, зумовлених соціальним досвідом студентів. До них віднесено: організованість, зацікавленість, комунікативну толерантність, креативність.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у висвітленні експериментально-дослідної роботи на формульованому етапі та аналізу отриманих якісно-кількісних результатів, що дозволить визначити ефективність запропонованих педагогічних умов, форм і методів формування культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти у художньо-творчій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Бех І. Д. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання / І. Д. Бех // Інноватика у вихованні. – 2015. – Вип. 1. – С. 7-13.
3. Большой толковый психологический словарь : основные термины и понятия по психологии психиатрии : в 2-х т. Артур Бебер. – М. : «Т.2 : П-Я». – 2003. – 560 с.
4. Кононко О. Л. Культура самовираження майбутніх педагогів як особистісний феномен / О. Л. Кононко // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». – м. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота». – 2017. – С. 13-18.
5. Кононко О. Л. Методологія та методи дослідження з дошкільної педагогіки : навч. посіб. зі спец. 8.01010101 «Дошкільна освіта» / О. Л. Кононко. – Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2017. – 165 с.
6. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження ратифікованої Законом N 1811-VI від 20.01.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/952_008.
7. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу / Педагогічна і психологічна науки в Україні / В. Г. Кремень // Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Том 1. Теорія та історія педагогіки. – К. : «Педагогічна думка», 2007. – С. 3-24.

8. Кримський С. Б. Культура розкриває внутрішню безмежність людини / С. Б. Кримський // Культурологічна думка. – 2009. – № 1. – С. 18–26.

9. Омельченко Е. А. Самовираження и культура самовираження педагогов и студентов педагогических ВУЗов / Е. А. Омельченко // Теория и практика образования в современном мире : материалы II международной научной конференции. – СПб. : Реноме. – 2012. – С. 11–14.

10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Харольд Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.

11. Попович М. В. Культура // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2016.

12. Сисоєва С. О. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. О. Сисоєва // Відкритий урок. – 2005. – № 21; 22. – С. 13–19.

13. Франк С. Л. Реальность и человек / Семен Людвигович Франк. – М. : Республика, 1997. – 479 с.

onushyk@gmail.ru

Рецензент: д. пед. н., проф. Вихрущ А. В.